

CYBERBAITING JAKO JEDNO Z ZAGROŻEŃ TELEINFORMATYCZNYCH W PRACY NAUCZYCIELA

PIOTR DEPUTOWSKI rzez 20 lat pełnił służbę w policji w charakterze specjalisty ds. prewencji Kryminalnej Komendy Rejonowej Warszawa Śródmieście. Aktualnie zawodowo związany ze Urzędem Miasta w Pruszkowie, gdzie pracuje na stanowisku kierownika referatu profilaktyki. Prowadzi zajęcia i szkolenia w placówkach oświatowo-wychowawczych z zakresu szeroko rozumianego bezpieczeństwa własnego, bezpieczeństwa cyberprzestrzeni, m.in. „Stop cyberprzemocy”, „Zagrożenia cyberprzestrzeni”, „Stop sekstingowi”, „Grooming – nie daj się”.

CYBERBAITING JAKO JEDNO Z ZAGROŻEŃ TELEINFORMATYCZNYCH W PRACY NAUCZYCIELA

PIOTR DEPUTOWSKI

WSTĘP I DEFINICJA ZJAWISKA

Współczesny człowiek żyje w dwóch światach: rzeczywistym i cyberprzestrzeni. I właśnie w cyberprzestrzeni bardzo często umieszcza wytwory swoich działań, dzieli się przemyśleniami, planami, marzeniami i obawami.

Internet jako medium jest powszechny, niesie ze sobą wiele niezaprzeczalnych korzyści. Jednakże obok nich może nieść wiele zagrożeń, na które szczególnie narażone są osoby przyjmujące bezkrytycznie wszelkie zamieszczane w nim informacje, w tym również mogące stwarzać zagrożenie dla życia lub zdrowia człowieka.

Internet jest również miejscem, w którym można znaleźć przepisy i rady na praktycznie każdy temat. Można tu zatem znaleźć materiały, które nie są przeznaczone dla młodego człowieka: podejrzone kontakty, skrajną przemoc, a nawet przepisy na skonstruowanie bomby lub porady, jak popełnić samobójstwo.

Wśród wielu zagrożeń związanych z korzystaniem z Internetu znajduje się mniej powszechne, do tej pory bardzo słabo rozpoznane oraz nieposiadające jeszcze polskiej nazwy: cyberbaiting.

Czym jest cyberbaiting? Jest to jedna z wielu form cyberprzemocy. Jej cechą charakterystyczną jest to, że skierowana jest przeciwko nauczycielom. Sprawcami, jak łatwo można się domyślić, są przede wszystkim uczniowie oraz rodzice uczniów. Cyberbaiting polega między innymi na sprowokowaniu nauczyciela do określonego, niezgodnego z normami prawnymi, zasadami i etyką pracy zachowania, następnie sfilmowaniu go urządzeniem rejestrującym obraz lub dźwięk i opublikowaniu tego materiału w sieci.

Jednym z bardziej znanych zdarzeń, mających wszystkie cechy cyberbaitingu, był incydent w 2003 roku, kiedy to uczniowie jednej z toruńskich szkół zawodowych, chcąc dokuczyć nauczycielowi, założyli mu kosz na śmieci na głowę, używali wulgarnych słów pod jego adresem, a po nagraniu

PIOTR DEPUTOWSKI

NAUCZANIE I UCZENIE SIĘ

zdarzenia kamerą w telefonie komórkowych umieścili materiał w sieci¹.

Z materiałów dostępnych w Internecie, jak również innych artykułów prasowych wynika, że zdarzenia takie stają się w polskich szkołach coraz częstsze. Nauczyciele bardzo często nie radzą sobie z tym zjawiskiem², boją się rozmawiać o nim z kolegami w obawie, że mogą zostać ocenieni jako nauczyciele, którzy nie radzą sobie z wykonywaniem obowiązków. Myślenie takie może doprowadzić do szybkiego wypalenia zawodowego nauczyciela oraz przysparza dodatkowych stresów.

Biorąc pod uwagę powyższe, definicja cyberbaitingu może brzmieć następująco: cyberbaiting – zjawisko polegające na celowym sprowokowaniu nauczyciela przez ucznia lub grupę uczniów do nieprofesjonalnego zachowania się oraz nagranie takiego zachowania za pośrednictwem urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk, a następnie opublikowanie takiego zapisu w mediach społecznościowych lub na ogólnodostępnych internetowych platformach streamingowych.

Celem takiego działania jest ośmieszenie nauczyciela lub pracownika szkoły lub innej placówki oświatowej.

Skutkiem cyberbaitingu może być załamanie psychiczne nauczyciela, utrata pracy i/bądź odpowiedzialność prawna lub dyscyplinarna za sprowokowane zachowanie niezgodne z obowiązującymi normami prawnymi.

Słowo cyberbaiting składa się z dwóch członów:

- „cyber” – to angielski przedrostek oznaczający zjawisko, zdarzenie w świecie wirtualnym, cyfrowym³,
- „bait” – to angielski rzeczownik „przynęta”, w formie czasownikowej m.in. „zakładać przynętę”⁴.

Inną definicję cyberbaitingu podaje *urbandictionary.com*: Cyberbaiting występuje wtedy, gdy uczniowie, indywidualnie lub w grupie, planują działania tak skandaliczne, oburzające, szokujące, że nauczyciel w klasie traci samokontrolę i zaczyna krzyczyć lub działa w inny nieprofesjonalny sposób. Nauczyciel jest potajemnie nagrany, a film z chwilowej utraty kontroli jest publikowany w sieci, w serwisach społecznościowych⁵.

Cechą charakterystyczną zjawiska, podobnie jak w przypadku cyberprzemocy, jest wykorzystanie nowych technologii informacyjnych, a zwłaszcza ogólnego dostępu do Internetu i urządzeń rejestrujących i nagrywających obraz i dźwięk, takich jak np. smartfon, tablet itp.

CYBERBAITING JAKO JEDNA Z FORM CYBERPRZEMOCY

Cyberbaiting wywodzi się bezpośrednio od zjawiska cyberprzemocy⁶ (cyberbullyingu), w którym głównymi ofiarami są uczniowie lub inne osoby z tej samej szkolnej grupy rówieśniczej⁷. Zjawisko cyberbaitingu zawiera w sobie wszystkie cechy cyberprzemocy, czyli:

¹ <https://wiadomosci.wp.pl/osmiu-uczniow-relegowanych-z-torunskiej-budowlanki-6036350394430081a>, dostęp 14.05.2019.

² <http://www.newsweek.pl/polska/nauczyciele-sa-bezradni--az-chce-sie-bic,100375,1,1.html>, dostęp 14.05.2019.

³ Fisiak J., Adamska-Sataciak A., Jankowski M., Idzikowski M., Jagta E., Lew R. *Współczesny słownik angielsko-polski, polsko-angielski*. Longman-Pearson Education, 2004, s. 106.

⁴ Ibidem, s. 32.

⁵ <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=cyberbaiting>, dostęp 31.01.2017.

⁶ Wojtasik Ł. *Cyberprzemoc – charakterystyka zjawiska* [w:] Wojtasik Ł. [red.] *Jak reagować na cyberprzemoc – poradnik dla szkół* [red.] Fundacja Dzieci Niczyje, wydanie II, s. 6-10.

⁷ Pyżalski J. *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków 2012, s. 112.

CYBERBAITING JAKO JEDNO Z ZAGROŻEŃ TELEINFORMATYCZNYCH W PRACY NAUCZYCIELA

- intencjonalność – zamiar zaszkodzenia (w tym przypadku nauczycielowi lub pracownikowi szkoły),
- powtarzalność – materiał opublikowany w Internecie może być kopiowany, udostępniany teoretycznie nieskończoną ilość razy,
- trwałość – materiałów umieszczonych w Internecie nie można usunąć z uwagi na ich multiplikację⁸.

Sprawcy cyberbaitingu wykorzystują także typowe cechy charakterystyczne technologii cyfrowych. Są to przede wszystkim:

- pozorna duża anonimowość sprawcy,
- poczucie siły wynikające z anonimowości, umiejętności informatycznych oraz specyfiki komunikacji za pośrednictwem sieci teleinformatycznej,
- szybkość rozprzestrzeniania się umieszczonych w sieci materiałów,
- powszechna, nieograniczona dostępność⁹.

Nauczyciel nie jest świadom, że jego wizerunek został umieszczony w sieci wbrew jego wiedzy i woli. Dowiaduje się o tym, kiedy materiały zostały już zmultiplikowane i dotarły do niego samego, znajomych, kolegów lub przełożonych.

SKALA ZAGROŻENIA CYBERBAITINGIEM ORAZ PRZYCZYNY I FORMY ZJAWISKA

Na podstawie diagnozy własnej, przeprowadzonej wśród nauczycieli, z którymi realizowane były szkolenia, można określić skalę zagrożenia zjawiskiem. Okazuje się, że ponad 29% nauczycieli

doświadczyło już różnych form cyberbaitingu¹⁰. Jest to liczba bardzo duża, problem dotyczy prawie co trzeciego nauczyciela. Zjawisko jest tym bardziej niebezpieczne, że w warunkach polskich nie zostało ono jeszcze w szczegółowy sposób zbadać ani opisane. Dotychczas nie funkcjonowały żadne programy profilaktyczne przeciwdziałające cyberbaitingowi.

Głównymi formami cyberbaitingu są¹¹:

- wysyłanie obraźliwych SMS-ów, MMS-ów, maili itp. – 46,5%,
- prowokowanie, np. na zajęciach, utrwalanie i publikowanie w Internecie ośmieszających filmów przedstawiających nauczyciela w niekorzystnym świetle – 34,2%,
- wykorzystanie prywatnych materiałów pobranych z portali społecznościowych w celu ośmieszenia nauczyciela – 53,4%,
- inne formy – 20,5%.

Z powyższego zestawienia wynika, że największe zagrożenie wyływa z możliwości wykorzystania prywatnych materiałów umieszczonych przez nauczyciela np. na portalu społecznościowym, a następnie skopiowaniu bądź pobraniu ich przez ucznia w celu ośmieszenia nauczyciela. Pomimo ewidentnego zagrożenia 61% polskich nauczycieli deklaruje, że ma uczniów na liście swoich znajomych w portalach społecznościowych¹².

Świadczy to również o tym, że nauczyciele bardzo często nie chcą albo nie umieją skonfigurować odpowiednich ustawień prywatności i poprzez to każdy może mieć dostęp do prywatnych materiałów, które zostały umieszczone przez nauczyciela

⁸ Pyżalski J. *Agresja elektroniczna dzieci i młodzieży – różne wymiary zjawiska*. „Dziecko krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” nr 1/2009, s. 6.

⁹ Wojtasik Ł. *Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne*. „Dziecko krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” nr 1/2009, s. 78-89.

¹⁰ <http://ebi.edu.pl/cyberbaiting>, dostęp 14.05.2019.

¹¹ Ibidem.

¹² Szajda A. *Cyberbaiting wyzwaniem dla pedagoga szkolnego*, „Biuletyn Edukacji Medialnej”, s. 56-71, http://pracownik.kul.pl/files/12097/public/em_doroli/Artykul_Cyberbaiting_wyzwaniem_dla_pedagoga_szkolnego.pdf, dostęp 31.01.2017 [za:] Report Norton Online Family 2011, <http://pl.norton.com/cybercrimereport/promo>, dostęp 18.07.2014.

PIOTR DEPUTOWSKI

NAUCZANIE I UCZENIE SIĘ

w sieci. Chciałbym tutaj zadać pytanie retoryczne: który z nauczycieli chciałby, aby jego podopieczny oglądał go w kostiumie kąpielowym na plaży lub w różnych, zwykłych, prywatnych sytuacjach życiowych, na przykład podczas jakiegokolwiek imprezy, uroczystości rodzinnej itp.?

Jak zostało powiedziane powyżej, ponad 29% nauczycieli polskich szkół doświadczyło osobiście zjawiska cyberbaitingu¹³.

Sprawcami cyberbaitingu według nauczycieli byli najczęściej¹⁴:

- uczniowie – 85,5%,
- rodzice uczniów – 28,7%,
- inne osoby (np. dziadkowie) – 6,8%,
- nauczyciele nie wiedzieli, kto był sprawcą – 16,4%.

Okazuje się, że aż w 28% przypadków cyberbaitingu sprawcami są rodzice. Mimo że uczniowie, jako sprawcy, stanowią olbrzymią większość, to szczególnie niepokojący jest duży udział rodziców w tym procederze. Przyczyn tego zjawiska można szukać z pewnością w chęci „odegrania się”, zemsty na nauczycielu, za – zdaniem rodzica – niesprawiedliwe potraktowanie jego dziecka. Innym powodem nękania nauczyciela przez rodziców za pośrednictwem sieci teleinformatycznej jest usiłowanie wymuszenia na nauczycielu określonego zachowania w stosunku do dziecka. Kolejną formą szykanowania wskazaną przez nauczycieli było wykorzystanie przez rodziców lub uczniów prywatnych materiałów nauczyciela (np. zdjęć z wakacji, uroczystości rodzinnych itp.) umieszczonych na portalach społecznościowych, gdzie rodzic albo uczeń znajdował się na liście znajomych nauczyciela. Daje się tutaj zauważyć znikoma świadomość prawna rodziców, którzy bardzo często nie zdają sobie sprawy, że od 2007 roku, na mocy artykułu 226 § 1 *Kodeksu karnego*, nauczyciel korzysta ze szczególnej formy ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych.

Podobne motywacje kierowały również uczniami, którzy byli sprawcami cyberbaitingu. Oprócz wymienionych powyżej przyczyn u uczniów dochodziła jeszcze chęć ośmieszenia nauczyciela bez żadnego szczególnego powodu lub jedynie w celu zdobycia większej popularności wśród rówieśników. Wszyscy nauczyciele, którzy czytają ten tekst, zgodzą się chyba, że praca z dzieckiem sprawiającym trudności wychowawcze jest bardzo zakłócona lub wręcz niemożliwa, jeżeli brak jest współpracy czy też najwykleszego wsparcia ze strony rodziców.

CYBERBAITING W ŚWIETLE OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW PRAWNYCH

Od 2007 roku nauczyciel korzysta ze szczególnej ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych¹⁵. Oprócz tego, nauczyciel, jak każdy obywatel, ma prawo skorzystania z powszechnie obowiązujących przepisów dotyczących ochrony dóbr osobistych.

Art. 226 § 1 *Kodeksu karnego*: Kto znieważa funkcjonariusza publicznego albo osobę do pomocy mu przybraną podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych... Zniewaga to zachowanie wyrażające pogardę dla innej osoby, zwykle w postaci epitetu słownego, ale też pismem, wizerunkiem, obelżywym gestem, działaniem lub zaniechaniem. Zniewaga może zachodzić w obecności osoby znieważonej albo pod jej nieobecność, lecz publicznie, z zamiarem, aby zniewaga do tej osoby dotarła¹⁶.

Innym przepisem regulującym wykorzystanie i rejestrację wizerunku nauczyciela jest art. 98 ust. 1 pkt 17 oraz art. 99 pkt 4 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 – *Prawo oświatowe*, które dają możliwość sformułowania w regulaminie szkoły zapisu regulującego zasady użytkowania urządzeń utrwalających obraz lub wizerunek. Ponadto z analizy artykułu 5 pkt 2 ustawy z dnia 6 września 2001 roku

¹³ <http://ebi.edu.pl/cyberbaiting>, dostęp 14.05.2019.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Art. 63 ust. 1 Karty Nauczyciela.

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*.

CYBERBAITING JAKO JEDNO Z ZAGROŻEŃ TELEINFORMATYCZNYCH W PRACY NAUCZYCIELA

o dostępie do informacji publicznej wynika, że nauczyciel powinien wiedzieć, iż uczeń go nagrywa, gdyż w trakcie rejestrowania dźwięku i obrazu może dojść do naruszenia praw związanych z ochroną wizerunku innych uczniów.

Zasada powyższa nie ma zastosowania jedynie wtedy, gdy zachodzi podejrzenie dokonania przestępstwa przez nauczyciela i nagranie ma stanowić dowód w sprawie. W takim przypadku osoba, która posiada takie informacje lub dowody, powinna na mocy artykułu 304 *Kodeksu postępowania karnego* powiadomić wyłącznie policję lub prokuraturę o podejrzeniu popełnienia przestępstwa.

ZALECENIA MAJĄCE NA CELU MINIMALIZACJĘ ZAGROŻENIA

W celu minimalizacji zagrożenia uszkodzenia w wyniku cyberbaitingu zalecane jest zastosowanie się do poniższych zasad:

1. Ustalenie zasad odnoszących się do korzystania z urządzeń mobilnych w klasie.
2. Niedodawanie uczniów do listy znajomych na portalach społecznościowych.
3. Usunięcie lub ograniczenie uprawnień dostępu uczniom, którzy są na liście znajomych nauczyciela na danym portalu społecznościowym.
4. Udzielenie wsparcia przez kolegów, dyrekcję szkoły nauczycielowi, który doświadczył zjawiska cyberbaitingu.
5. Utrzymanie społecznego dystansu nauczyciela wobec ucznia i jego rodziców i opiekunów.
6. Niepostugiwanie się w korespondencji z rodzicami nieprofesjonalnymi określeniami lub słowami wywodzącymi się ze slangu internetowego.
7. Nieużywanie w oficjalnej korespondencji z rodzicami i uczniami emotikonów oraz emoji.
8. W żadnym wypadku niestosowanie takich rozwiązań fizycznych, jak wyrwanie telefonu uczniowi, rzucanie kredą, gąbką itp.
9. Rozmowa z uczniem tylko w obecności świadków – innych nauczycieli.
10. Dokumentowanie takiej rozmowy w formie notatki, wpisu do dziennika itp.
11. Wysyłanie wiadomości do rodziców wyłącznie za pośrednictwem przeznaczonych do tego narzędzi, np. systemu Librus.
12. Zachowanie spokoju, profesjonalizmu w każdej sytuacji.
13. W przypadku braku możliwości ustalenia sprawcy, braku współpracy ucznia lub rodziców, jak najszybsze powiadomienie policji.

ZAKOŃCZENIE

Na podstawie powyższej diagnozy można stwierdzić jednoznacznie, że problem cyberbaitingu dotyczy polskich nauczycieli w bardzo dużym stopniu. Daje się tutaj zauważyć bezradność osób, które doświadczyły tej formy przemocy, lecz również nieświadome prowokowanie do cyberbaitingu, o czym świadczy duża liczba nauczycieli, przeciwko którym zostały wykorzystane ich prywatne zdjęcia znajdujące się w Internecie. Można wyjaśnić to, jak już zostało wspomniane wcześniej, na dwa sposoby. Po pierwsze – nauczyciel ma na liście znajomych ucznia, co jest niedopuszczalne. Po drugie, nauczyciel nie potrafi ustawić poziomów prywatności na swoim profilu, co może zostać skwapliwie wykorzystane przez ucznia i jego rodziców lub opiekunów chcących zastosować omawiany rodzaj przemocy.

Nauczyciel jest profesjonalistą. I musi zachowywać się w sposób profesjonalny. Powinien umieć

PIOTR DEPUTOWSKI

utrzymać pewien dystans pomiędzy sobą a rodzicem i uczniem. W kontaktach drogą elektroniczną z uczniem i jego rodzicami nie może używać slangowego słownictwa, stosować emotikonów i emoji, nie powinien także przyjmować uczniów do grupy znajomych na portalach społecznościowych i nie może dać się sprowokować nawet w sytuacji bardzo trudnej. Powinien mieć świadomość, że może być nagrywany, że każda jego, nie do końca profesjonalna, odpowiedź za pośrednictwem Internetu może zostać zapisana, a następnie użyta przeciwko niemu. Powinien w końcu szukać pomocy u swoich kolegów, którzy tej pomocy powinni mu udzielić. ●

BIBLIOGRAFIA

1. Andrzejewska A., Bednarek J., Sarzała D. *Cyberprzestrzeń – szanse, zagrożenia, uzależnienia*, Fundacja Pedagogium, Warszawa 2007.
2. Bednarek J., Andrzejewska A. [red.] *Cyberświat – możliwości i zagrożenia*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2009.
3. Boroń J., Zyss T. *Komputerowy świat iluzji*, „Charaktery” nr 2/1998.
4. Braun-Gatkowska M., Ulfik-Jaworska I. *Zabawa w zabijanie. Oddziaływanie przemocy prezentowanej w mediach na psychikę dzieci*, Gaudium, Lublin 2002.
5. Fisiak J., Adamska-Sataciak A., Jankowski M., Idzikowski M., Jagła E., Lew R. *Współczesny słownik angielsko-polski, polsko-angielski*, Longman-Pearson Education, 2004.
6. King A., Shneider B. *Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać?* Raport Rady Klubu Rzymskiego, Warszawa 1992.
7. Kwiecinski Z., Witkowski L. *Ku pedagogii pogranicza*, UMK, Toruń 1990.
8. Marszałek-Kawa J. [red.] *Edukacja medialna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.
9. Mende W. [red.] *Media a przemoc. Materiały pokonferencyjne międzynarodowej konferencji*, Góra Św. Anny 21-22.09.2009, Wydawnictwo Drukarnia Świętego Krzyża, Strzelce Opolskie 2009.
10. Melosik M. *Komputery w edukacji: eksperyment czy przeznaczenie?* „Dydaktyka Szkoły Wyższej” nr 2/1989.
11. Nguyen R.A. *Modele kształcenia zdalnego* [w:] Tanaś M. [red.] *Technologia informacyjna w procesie dydaktycznym*, Wydawnictwo Mikom, Warszawa 2005.
12. Paradowski K. *Internet – korzyści z zagrożenia*, Centrum Edukacji Społeczeństwa, Warszawa 2000.
13. Pyżalski J. *Agresja elektroniczna dzieci i młodzieży – różne wymiary zjawiska*, „Dziecko krzywdzone, Teoria, Badania, Praktyka” nr 1/2009.
14. Pyżalski J. *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków 2012.
15. Tadiusiewicz T. *Społeczność Internetu*, Akademicka Oficyna Wydawnicza Exit, Warszawa 2002.
16. Tanaś M. *Źródła inspiracji pedagogicznych u progu XXI wieku*, „Edukacja Otwarta” nr 1-2/2002.
17. Tofler A. *Trzecia fala*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1996.
18. Ulfik-Jaworska I. *Czy gry komputerowe mogą być bezpieczne?* „Wychowawca” nr 1/2002.
19. Wallace P. *Psychologia Internetu*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2014.
20. Wojtasik Ł. *Cyberprzemoc – charakterystyka zjawiska* [w:] Wojtasik Ł. [red.] *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2009.
21. Wojtasik Ł. *Charakterystyka zagrożeń dla dzieci w Internecie*. Raport Fundacji Dzieci Niczyje, <http://www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=233>, dostęp 31.01.2018.
22. Zasępa T. [red.] *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2003.